

Ko so prišli v javnost podatki z datoteke udba.net, sem bil presenečen, koliko ljudi je s to službo sodelovalo. Tudi če je bil velik odstotek sodelavcev v to prisiljen, je vseeno število tistih, ki so prostovoljno sodelovali, zastašujoče visoko. In s to številko je možno delno razložiti sedanje politično obnašanje, posebno pri volitvah.

Fotografije: Primož Lavre

Moje izkušnje z Udbo

Ker sem imel sam kar nekaj stikov z Udbo ter nekaj izkušenj in védenja, kako deluje, naj svoj primer opišem.

Zimska aretacija v hribih

Takoj po vojni sem začel hoditi v gore in že v gimnaziji postal alpinist, saj sem za tiste čase preplezal večino najzahtevnejših plezalnih smeri. Noveembra 1952 sva šla s prijateljem soplezalcem k Češki koči. Ker je bila že zaprta, sva na Jezerskem dobila njen ključ. Ko sva se na dvesto metrov približala koči, so se nanadoma pojavili vojaki, naju ustavili in zahtevali, da greva z njimi. Ko sva nekaj časa hodila pred njimi, mi je prijatelj dejal, da sva že ujetnika. Dejal mi je, naj si poskusim zavezati čevlje, pa bom videl, kako bodo ravnali z nama. Pripeljali so naju v karavlo, od tam so naju peljali na Jezersko in tam zaprli. Bila sva zaprta v hiši, kjer je danes trgovina Živila. Takrat je bila v tej zgradbi milica s svojim zaporom. Zgodaj zjutraj naju je milica z rednim avtobusom odpeljala v kranjske zapore. Bili so tam, kjer je danes hotel Creina. Upravnik naju je prevzel, preiskal in pretipal in vzel celó vezalke s čevljev. Zaprli so naju ločeno. Ko sem prišel v zaporno celico, v kateri je bilo že sedem zapornikov, so za-

porniki dejali: "Ti si pa mejaš. Sedaj boš tukaj nekaj mesecev, pa te še vprašali ne bodo, zakaj si tukaj." Videl sem s presenečenjem nekaj pretepenih zapornikov. Vendar ni bilo tako, da se ne bi zmenili zame.

Začeli so me zastraševati

Že naslednji dan so me odpeljali v neko vilo, koder je bil sedež Udbe, in začelo se je zasliševanje. Zasliševalec mi je dejal, da sem obtožen poskusa pobega žez mejo in da mi sledi kazen šest let zapor. Lahko pa se te kazni rešim, če postanem njihov sodelavec in to sodelovanje potrdim z podpisom. Ugovarjal sem, da sem aktiven alpinist in da nisem imel namena pobegniti ter da Češka kočja sploh ni primeren kraj za pobeg čez mejo. Imel sem še trden dokaz, da nisem imel namena pobegniti čez mejo, ker sem bil prejšnje leto član prve slovenske alpinistične odprave v Avstrijo, koder smo dva tedna aktivno plezali, in bi že tedaj lahko ostal v Avstriji. Vse skupaj ni nič pomagalo. Zasliševalec je trdil, da je bil v času poskusa mojega pobega na Brdu predsednik

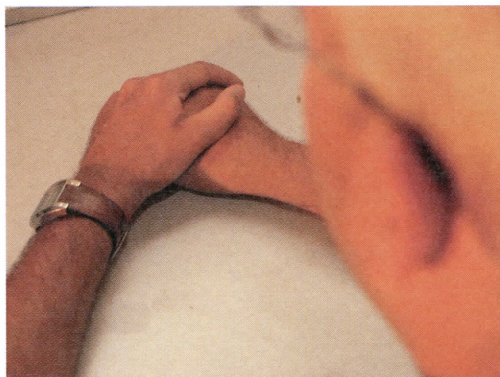
Tito, zato so bili ukrepi na meji strožji in jih jaz nisem poznal. Ker nisem hotel podpisati, da bom postal njihov sodelavec, so me držali zaprtega šest dni, me zasliševali in zastraševali z zaporno kaznijo.

Sodelovanje z Udbo sem odklonil

Po šestih dneh so me nenadoma v spremstvu enega miličnika z vlakom odpeljali v Kamnik, zopet v neko vilo, v kateri je bila Udba. V Kamnik so me verjetno peljali zato, ker sem bil iz Domžal, pa sem verjetno po nekih merilih spadal pod kamniško Udbo. Tukaj me je sprejel neki predstojnik Udbe, ki pa se je obnašal zelo lepo in me sploh ni zastraševal. Zelo kulturno me je pričeval, da naj sprejem sodelova-

nje. Dejal je, da razume moj odpor do takšnega sodelovanja, ker je bilo v vseh preteklih političnih sistemih in režimih takšno sodelovanje nekaj umazanega, grdega in nemoralnega. Sedaj v socializmu pa ni več tako in je to postalo nekaj patriotičnega, častnega in moralnega. Gre za to, da gradimo popolnoma novo, najbolj pravično družbo in da pri tem odkrivamo naše sovražnike, ki nas pri tej misiji ovirajo. Ko me je tako prepričeval, sem samo razmišljal, kaj naj storim, da bi me izpustili na prostost, potem se bom že kako zmazal. Rekel sem mu, da ga razumem, da pa naj tudi on mene razume in da potrebujem vsaj en mesec časa za razmislek. Dejal mi je: "Če navaden delavec ali univerzitetni

profesor in tudi drugi poklici to lahko takoj podpisajo in pristanejo na sodelovanje, bom tudi jaz lahko kot študent filozofske fakultete takoj pristal." Odgovoril sem mu, da tisti, ki takoj brez razmisleka pristanejo, bi tudi drugim službam takoj privolili. Po daljšem tovrstnem prepričevanju se je strinjal, da mi dajo mesec časa za premislek.

Bil sem svoboden in upal sem, da bodo name pozabili. Pa niso. Po enem mesecu me je na stanovanju v Ljubljani na Gosposvetski cesti, kjer sem bil podnajemnik, nekdo vztrajno iskal. Končno me je našel in povedal, koga predstavlja. Dogovorila sva se, da se dobiva v bližini magistrata. Ko sva se dobila, mi je naročil, naj hodim tri metre za njim. To mi sploh ni bilo všeč, hkrati pa sem dobil občutek, da je stvar resna. Peljal me je prav na magistrat, in to v sobo, ki jo danes zaseda županja. Možakar je bil mlad in zelo resen. Vsedel sem se v fotelj in takoj sem začel dobivati naloge. Šlo je za prisluškovanje študentom in profesorjem na filozofski fakulteti. Možakar je bil že dobro informiran in mi je navajal imena, na katera naj bom posebno pozoren. Seveda mi je tudi povedal, kakšna kazen me lahko doleti, če bi to komu povedal. Ko mi je dajal te naloge, sem mu segel v besedo in ga opozoril, da se nisimo dobro razumeli. Povedal sem mu, da smo se dogovorili, da bom premislil o mojem morebitnem sodelovanju, in jaz sem stvar tako domislil, da ne bom sodeloval. Možakar sploh ni bil nasilen in me ni ustrahoval; lepo sva se razšla, seveda z grozno, naj o tem molčim.

Mreža ovaduhov je bila zelo gosta

Po tem dogodku sem razmišljal, zakaj sem jaz za to službo tako pomemben. Predstavljal sem si, da mi izkazujejo neko posebno zaupanje in kaj je na meni takega, da sem vreden njihovega zaupanja. Po njihovem prepričevanju to ni bilo ovadustvo, temveč posebna patriotska dolžnost. Vendar sem se kmalu rešil tovrstnega razmišljanja, ko me je kolega Tone Balant, ki je bil takrat mnogo obetajoč filozof in bil tudi v partizanih, v avli univerzitetne knjižnice nenadoma vprašal, ali me je Udba hotela že pridobiti. Rekel sem mu, da ne. Odgovoril je: "Čudno, saj vsakogar skušajo dobiti." Tako sem ugotovil, da nisem bil deležen kakšnega posebnega zaupanja.

Postopoma sem ugotavljal, da je ta mreža ovaduhov zelo gosta. Ko sem pred nedavnim bral *Izbrano delo* Jožeta Pučnika, me je prese-netilo, ko Pučnik navaja, da ga je prijatelj Primož Kozak brez zadržkov vprašal, ali sodeluje z Udbo. In

Primož Kozak ni bil kdorsibodi. Njegov oče Ferdo Kozak je bil takrat minister za kulturo, pogosto pa ga je obiskoval Edvard Kardelj.

Nadaljnji primeri izsiljevanja

S tem mojih težev z Udbo ni bilo konec. Ko sem čez dve leti želel planinariti po Bavarskih alpah, zlasti na gori Watzman, sem zaprosil za vizo. Poklicali so me v ustrezno pisar-

no in prijazen šef mi je ponudil vizo pod pogojem, da z njihovo službo sodelujem. Odklonil sem vizo in sodelovanje, vendar so mi vizo po nekem posredovanju vendarle dali.

Leta 1954 sem diplomiral. Takrat je šel vsak diplomant v oficirsko šolo, in ne za navadnega vojaka. Me ne niso sprejeli v oficirsko šolo, temveč sem bil navaden vojak. Imel sem namreč slabo karakteristiko, ker se moj oče med vojno ni 'primerno' obnašal, čeprav je bil tipičen proletarec. A tudi v vojski nisem imel miru. Obiskal me je neki major iz službe KOS, kar je bila v vojski Udba, in me hotel imeti za sodelavca, da bi prisluškoval, kaj vojaki govorijo. Odklonil sem, vendar nisem imel kakšnih posledic.

Naslednje srečanje z Udbo sem imel leta 1966 pred mojim odhodom v ZDA. Dobil sem namreč zelo dobro Fordovo štipendijo za doktorski študij. Predno sem odšel, so me zopet poklicali v ustrezno pisarno in me nagovarjali za sodelovanje, vendar so bili tokrat zelo previdni in celo kulturni. Pozneje sem imel še neke zaplete, vendar niso bili pomembni.

Na podlagi teh izkušenj, ki sem jih imel z Udbo, sem vedel, da naš politični sistem deluje z ovadustvom. Vedel sem tudi, da so v vseh socialističnih te službe izjemno moč-

ne, nisem pa vedel, da je v Sloveniji ta služba tako močna, da v njej sodeluje skoraj vsak peti državljani.

Po politični direktivi so me izločili s fakultete

Vedel sem, da mojim predavanjem nekdo prisluškuje. Nikoli pa nisem telefoniral, da ne bi imel občutka, da mi služba prisluškuje. Moj dober prijatelj je bil pisatelj Tone Sveti-

žave, ko so nas pet profesorjev leta 1974 izločili s fakultete oziroma iz pedagoškega procesa z obtožbo, da vnašamo zahodno miselnost v naš samoupravni sistem. Stvar je bila takrat zelo resna in predvideval sem, da imajo scenarij, po katerem nas vse ali vsaj enega od nas zaprejo. Takrat je nenadoma ves zaskrbljen prišel k meni Tone Svetina in mi sporočil, da je govoril z notranjim ministrom Marjanom Oroznom, ki mu je dejal, da je Jerovšek nekaj v Ameriki podpisal. Ni mu povedal, kaj naj bi bil jaz podpisal, domneval pa sem, da mi bodo podtaknili CIO, kajti takrat se je govorilo, da so Fordovi stipendisti "ciasi". K sreči se ni nič zgodilo; to je verjetno bil rezervni scenarij, za katerega je politika presodila, da ga ne kaže uporabiti.

Kontinuiteta še obstaja

Ko sem pred nedavnim v *Magu* bral članek Janeza Markeša *Udbovska simfonija*, sem ugotovil, da je z vso svojo novinarsko vztrajnostjo našel uradnika Udbe, ki je o njem pisal poročilo. In zanimivo, tega uradnika je našel kot uslužbenca na sedanji Sovi. Celo tukaj imamo kontinuiteto! Spraševal sem se, kje so tisti moji udbovci, ki so mi spočetka z zapornom grozili, če ne bom z njimi sodeloval, pozneje so me pa lepo in brez nasilja prepričevali, naj z njimi sodelujem. Ugotovil sem, da sem za njimi izgubil sled. Verjetno so ostareli ali celo umrli. Pač pa sem tistega, ki mi je dajal nalogo špiclja na univerzi, le še zasledil. Pred približno dvajsetimi leti sem ga srečal v Strunjanu in takrat sva skupaj popila kavo, vendar o Udbi nisva govorila. Verjetno ni bil več v tej službi, kajti pozneje sem našel njegovo ime kot strokovnega sodelavca s področja zgodovine na centralnem komiteju Zveze komunistov. Tega ne bi omenjal, če ne bi njegovega imena slučajno našel med pisci spornega zadnjega zvezka *Enciklopedije Slovenije*, v poglavju o zgodovini po letu 1941. Ta del zgodovine je pa napisan tako, kot je napisana uradna povojna zgodovina, ali kot pravi Taras Kermauner, "da ostaja znotraj vrednostno interpretativnega modela Partije in liberalnega marksizma". Josip Županov, ki je bil sam udeleženec NOB, imenuje tako napisano zgodovino "legenda".

dr. Janez Jerovšek